

**Любомир БРЕНЗОВИЧ,**  
orcid.org/0000-0002-2299-6000  
викладач кафедри дизайну  
Закарпатської академії мистецтв  
(Ужгород, Україна) robertsait88@gmail.com

## УЖГОРОДСЬКИЙ ЗАМОК. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У РЕНОВАЦІЇ ДИЗАЙНУ ІСТОРИЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ

У сьогоденному постмодерновому світі постають питання щодо збереження культурної спадщини, відновлення та реновації історичної архітектури. Після російських терористичних обстрілів території України, була знищена значна кількість пам'яток української архітектури. Пам'ятки, що уціліли, заслуговують уваги вітчизняних науковців, дизайнерів і архітекторів. Серед таких пам'яток є Ужгородський замок ЗОКМ. ім. Т. Легоцького – унікальний взірць середньовічної фортифікаційної архітектури України. У статті автор аналізує Ужгородський замок; виявляє архітектурні особливості споруди; наголошує на сучасних проблемах, які потребують негайного втручання з боку істориків, мистецтвознавців і дизайнерів. У дослідженні описано європейський досвід, який повинен сформувати мистецькі візії у нашої молоді – студентів, аспірантів, які мають творчі амбіції, готові втілювати реновації дизайну архітектурних пам'яток України. Автор порівнює Ужгородський замок із Гуменянським – виявляє їхню стилістичну схожість, спільні архітектурні ознаки інтер'єру та екстер'єру, а також історичну спорідненість об'єктів дослідження. Описує можливі шляхи і перспективи потенційних реноваційних процесів, наголошує на актуальності проблеми. Відновлення і збереження архітектурних пам'яток України сприятиме зміцненню української ідеї та національної самосвідомості. Отримані знання сприятимуть розвитку регіонального і міжнародного туризму, культури і дизайну в Україні; примноженню наукових досліджень у мистецтвознавчих галузях освіти. Розуміння архітектурних особливостей Ужгородського замку дозволить зберегти автентичний вид, в майбутньому здійснити комплекс реновацію дизайну із залученням вітчизняних та іноземних фахівців у сфері дизайну і архітектури. Встановленню державних партнерських відносин із сусідніми країнами, зокрема Словаччиною, для організації спільних проектів реновації дизайну інтер'єру та екстер'єру замків Європи. У наш час дослідження Ужгородського замку є важливим з кількох причин. По-перше, Ужгородський замок є не лише історичним об'єктом, але й символом боротьби та стійкості українського народу. Ужгородський замок має багату історію, що переплітається зі становленням та розвитком української державності. По-друге, Ужгородський замок є закоренілим символом міста Ужгород. Ужгородський замок витримав безліч випробувань і конфліктів, проте залишається стояти, що є свого роду метафорою на сьогоденнішню реальність. Актуалізація вивчення Ужгородського замку збільшує його шанси потрапити до Списку світової спадщини ЮНЕСКО – це надалоб додаткові гарантії збереження останнього.

**Ключові слова:** Ужгородський замок, Гуменянський замок, дизайн, інтерпретаційні моделі, реновація.

**Liubomyr BRENZOVYCH,**  
orcid.org/0000-0002-2299-6000  
Lecturer at the Department of Design  
Transcarpathian Academy of Arts  
(Uzhhorod, Ukraine) robertsait88@gmail.com

## UZHGOROD CASTLE. EUROPEAN EXPERIENCE IN HISTORIC ARCHITECTURE RENOVATION OF DESIGN

In today's postmodern world, questions arise regarding the preservation of cultural heritage, restoration and renovation of historical architecture. After the Russian terrorist attacks on the territory of Ukraine, a significant number of monuments of Ukrainian architecture were destroyed. The monuments that have survived deserve the attention of domestic scientists, designers and architects. Among such sights is the Uzhhorod Castle of the ZOKM. named after T. Legotskyi is a unique example of medieval fortification architecture of Ukraine. In the article, the author analyzes the Uzhhorod Castle; reveals the architectural features of the building; emphasizes contemporary issues that require immediate intervention by historians, art critics, and designers. The study describes the European experience, which should contribute to the formation of competent decisions and strategies at all stages of the design renovation of the Uzhhorod Castle. The author compares the Uzhhorod Castle with the Humenian Castle – reveals their stylistic similarities, common architectural features of the interior and exterior, as well as the historical kinship of the research objects. Describes possible ways and perspectives of potential renovation processes, emphasizes the urgency of the problem. The restoration and preservation of architectural monuments of Ukraine will contribute to the strengthening of the Ukrainian idea and national self-

awareness. The acquired knowledge will contribute to the development of regional and international tourism, culture and design in Ukraine; multiplication of scientific researches in the artistic branches of education. Understanding the architectural features of the Uzhhorod Castle will allow to preserve the authentic look, in the future to carry out a design renovation of the complex with the involvement of domestic and foreign specialists in the field of design and architecture. Establishing state partnership relations with neighboring countries, in particular Slovakia, for the organization of joint projects of renovation of interior and exterior design of European castles. Nowadays, the study of the Uzhhorod Castle is important for several reasons. First, the Uzhhorod Castle is not only a historical object, but also a symbol of the struggle and resilience of the Ukrainian people. The Uzhhorod Castle has a rich history that is intertwined with the formation and development of Ukrainian statehood. Secondly, the Uzhhorod Castle is an established symbol of the city of Uzhhorod. The Uzhhorod castle has withstood many trials and conflicts, but it remains standing, which is a kind of metaphor for today's reality. Updating the study of the Uzhhorod Castle increases its chances of being included in the UNESCO World Heritage List – this is an additional guarantee of its preservation.

**Key words:** Uzhhorod Castle, Humenyany Castle, design, interpretive models, renovation.

**Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду.** Ужгородський замок ЗОКМ. Ім. Т. Легоцького викликає науковий інтерес через свою невивченість у контексті дизайну. Ужгородський замок – архітектурна пам'ятка України, котра має унікальне планування, поєднуючи різні стилі, є взірцем європейської фортифікаційної архітектури. Попри свою історичну значимість, Ужгородський замок практично не вивчається сучасними архітекторами та дизайнерами. Дослідження націлене на актуалізацію наукових досліджень об'єкту, порушує питання щодо відновлення архітектурного комплексу, залучення інвесторів, реставраторів та дизайнерів. Дослідивши європейський досвід реновації дизайну історичної архітектури, вдасться грамотно розробити ефективну стратегію реставраційної відбудови і осучаснення національної пам'ятки архітектури – Ужгородського замку. Дослідження міжнародних практик може принести нові ідеї та підходи збереження та відновлення архітектурних пам'яток, а також сприяти культурному обміну та співпраці між Україною та іншими країнами Європи. Такий підхід дозволить врахувати кращі світові практики, ефективно адаптувати їх для збереження і відновлення Ужгородського замку та інших об'єктів культурної спадщини України. Подальші дослідження доповнять попередні наукові праці новими фактами, які стосуються архітектурного планування Ужгородського замку, його дизайну інтер'єру, стилістичних особливостей пам'ятки. Також автор працює над розробкою інтерпретаційних моделей споруди, візуалізаціями віртуальної концепції Ужгородського замку, фіксує нові світліни об'єкту, виконує креслення і вивчає пов'язану літературу. Шляхом мистецтвознавчого аналізу, автор наголошує на проблемі збереження Ужгородського замку, підкреслює вагомість об'єкту в національному історичному контексті. На основі наукових досліджень, автор прагне сприяти ЗОКМ. Ім. Т. Легоцького у здобутті статусу Світової пам'ятки ЮНЕСКО для Ужгородського замку.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.**

Автор прагне визначити культурно-мистецьку

роль Ужгородського замку у світовій історії та його вплив на формування національної свідомості, задля досягнення цієї мети, було зібрано низку архітектурних креслень об'єкту дослідження, виявлені архітектурні зміни у плануванні палацової будівлі Ужгородського замку ЗОКМ. ім. Т. Легоцького 1946–1991 рр. (Брензович, 2019: 43–149). Також автор втілює віртуальні проєкції інтерпретаційних моделей, які розкривають перспективи можливих реновацій дизайну Ужгородського інтер'єру (Брензович, 2024: 126–137). Серед відомих науковців, які досліджували Ужгородський замок – Гомоляк, Е. М. (2004), Іванов, О. (2004), Кобаль, Й. В. (2003), Липа, К. А. (2013), Пеняк, П. (2010), Вечерський, В. В. (2011, 2015). Кобаль, Й. В. (2003), дослідив життя графа Міклоша Берчені (1665–1725) та його дружини Крістіни Чакі (1654–1723), які володіли Ужгородським замком. Дослідник детально описав інтер'єри Ужгородського замку, які за його словами, були пишно облаштовані – на стінах висіли картини, гобелени, зали прикрашали лицарські обладунки т.ін. Приміщення були пишно оздоблені, декоровані дорожочінними тканинами та прикрасами. Й. Кобаль описав лицарську залу, бібліотеку, сади, приміщення для зберігання пороху і гармат, конюшні, майстерні т.ін. Дослідник наголошує, що Ужгородський замок за часів Міклоша Берчені був у належному стані, відповідав усім тенденціям дизайну і архітектури тогочасної Європи (Кобаль, 2003: 196). Е. Гомоляк детально описав ключові історичні реконструкції та модернізації Ужгородського замку (Гомоляк, 2004: 180–190). Суттєво колеґ доповнив П. Пеняк – описав будівництво кам'яного замку «Унг» (Пеняк, 2010: 345–353). Ужгородський замок дослідив також В. Вечерський – з наукових праць дослідника дізнаємось, що Закарпаття у XVI ст. стало полем бою трансільванських князів. В кінці XVI ст. замок був перебудований майстрами з Італії. В будівництві опиралися на тодішній європейський досвід, впроважуючи передові

новаторські рішення у плануванні фортифікаційної архітектури. Дослідник згадує ключові дати, які виکارбувані на мурах Ужгородського замку «1598», «1653», «1658» та герб Другетів, що увінчує аркову браму палацу. У 1690-х Міклош Берчені запросив військового інженера Лемера, який за власним проектом реконструював Ужгородський замок. 1728 р. у зв'язку з пожежами, замок зазнав суттєвих руйнувань. За словами В. В. Вечерського, Ужгородський замок є взірцем західноєвропейських пізньосередньовічних укріплень – центральна частина якого уособлює палац з прямокутним плануванням, із внутрішнім двором і чотирма баштами. Цей тип замку в Європі називається «конвент», рідше «конвентхауз». В. В. Вечерський відзначає, що Ужгородський замок є одним з найцінніших архітектурних пам'яток пізньосередньовічної оборонної архітектури України (Вечерський, 2015: 114–115).

**Формулювання мети і завдань статті.** Мета дослідження – проаналізувати дизайн Ужгородського замку ЗОКМ ім. Т. Легоцького. Розібрати архітектурні особливості та специфіку планування приміщень палацової будівлі. Виявити проблеми в організації інтер'єру та екстер'єру. Дослідити європейський досвід у дизайні реновації історичної архітектури на прикладах відновлених пам'яток. Порівняти Ужгородський замок із Гуменянським – описати можливі шляхи реновації, перейняти досвід країн Європи. Визначити перспективу наступних наукових досліджень обраної теми. Зі сформульованою метою корелюють такі **завдання**: з'ясувати ступінь занедбаності Ужгородського замку, знайти спільні ознаки досліджених пам'яток архітектури, окреслити реноваційні процеси об'єкту.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Ужгородський замок сьогодні належить ЗОКМ ім. Т. Легоцького, який на весні 1947 року розмістив свою колекцію в стінах палацу. У ЗОКМ ім. Т. Легоцького представлені археологічні експонати, речі народного побуту, зброя, обладунки, монети, кераміка. Окремо варто відзначити відділи флори та фауни, які демонструють грандіозну збірку рідкісних тварин і рослин краю. Також колекція ЗОКМ ім. Т. Легоцького налічує низку творів мистецтва, зокрема картини відомих європейських авторів, скульптуру, фотографії, гравюри, рукотворні карти місцевості, художні вироби з кераміки, металу і дерева тощо. На території архітектурного комплексу зберігся фундамент церкви, довкола якої облаштувався замковий парк (рис. 2). Перед палацом представлені макет замку, статуя Гераклта, що душить змію; статуя молодого парубка без рук (який за словами істориків, використовувався

у якості печі) (Брензович, 2019: 143–149). У ході дослідження варто проаналізувати Гуменянський замок, аби виявити спільні ознаки із Ужгородським. Перша письмова згадка про місто Гуменне датована 1317 р. На той час Гуменне було столицею Верхнього Земпліну. З часів заснування місто належало родині Другетів. Р. Маленков описуючи сучасний стан міста Гуменне, відзначає, що місто доглянуте – дороги у відмінному стані, будинки активно реконструюються, проводяться реновації дизайну архітектурних пам'яток, зокрема Гуменянського замку. Р. Маленков відзначає, що у 1964 р. розпочалася грандіозна реновація дизайну архітектурної пам'ятки Словаччини, що тривала упродовж семи років. З 1971 р. Гуменянський замок облаштований під потреби Краєзнавчого музею. Дослідник також згадує інші пам'ятки архітектури міста Гуменне – готичну римо-католицьку церкву Усіх Святих (XIV ст.), Преображенську греко-католицьку церкву (1767 р.), церкву на Голгофі (1891 р.), сканцен у якому збережено дерев'яний храм (1745 р.). Проте палац Другетів називає головною пам'яткою Гуменного, який у 1610 р. був перебудований Другетами. У 1684 р. Другети закінчили своє існування. У 1812 р. угорський король перебудував Гуменянський замок, з'явилися необарокові мотиви в оздобленні палацу. Довкола палацу простелився парк, який підкреслив геометрію будівлі (Маленков, 2024). Досліджуючи Ужгородський замок, знаходимо спільні риси з Гуменянським замком. Обидва замки належали родині Другетів, припускаємо, що наймані архітектори, які розробили дизайн вище згаданих архітектурних комплексів, були представниками однієї школи, родом з Італії, Франції, Австрії. Схожість нав'яна тогочасними архітектурними тенденціями, які були у Європі. Безсумніву, обидва замки були запроєктовані згідно з передовими інженерними концепціями ренесансної фортифікаційної архітектури, відповідали всім потребам. Модернізації, якої зазнавали замки впродовж свого існування, теж відбувалася практично паралельно, з незначною різницею у часі. Палац Другетів у місті Гуменне (Словаччина) має схоже планування із плануванням Ужгородського палацу – внутрішній дворик з арками; характерно виражені фасади будівлі, башні, склепінчата геометрія стелі, планування і оздоблення інтер'єрів, настінні розписи, геральдичні рельєфи, різьблені меблі із виразним орнаментом, декор т.ін. Наявність парку теж є спільною рисою Ужгородського і Гуменянського замків. Стилістично схожі ландшафтні скульптури – представлені фігуративні та анімалістичні мотиви. В Ужгородському замку, навпроти руїн церкви, бачимо добре збережену

скульптуру птаха, а в Гуменянському – два леви, які розміщені при вході до палацу (Брензович, 2024: 126–137). Символічно обидва замки сьогодні облаштовані під краєзнавчі музеї – це дає можливість дослідити інтер'єри виставкового простору гуменянського палацу Другетів, проаналізувати реновацію дизайну архітектурної пам'ятки; перейняти європейський досвід в організації музейної справи. У кінцевому підсумку розробити грамотний дизайн середовища палацової будівлі Ужгородського замку під сучасні потреби ЗОКМ. ім. Т. Легоцького.

**Висновки.** Під час комплексного мистецтвознавчого аналізу Ужгородського і Гуменянського замків, помічаємо, що Гуменянський знаходиться у значно кращому стані (рис. 1). Українські архітектори та дизайнери повинні перейняти європейський досвід, аби гідно представляти нашу країну на міжнародних конференціях, мистецьких виставках. У світовому інформаційному просторі порушувати питання щодо реновації дизайну архітектурної пам'ятки Закарпаття – Ужгородського замку.



Рис. 1. Словаччина. Гуменне Humenné. Палац Другетів. Фото Р. Маленкова



Рис. 2. Ужгородський замок і фортеця. Палац. Фото В. В. Вечерського

Ужгородський замок впродовж свого існування зазнав значних руйнувань і сумнівних реконструкцій. Після приходу совка, який гальмував українську модернізацію, – Ужгородський замок був спотворений партійними ідеологами (Брензович, 2019: 43–149). З 1991 р. ситуація поступово налагоджується, проте Україна досі має проблеми у питаннях збереження історичних пам'яток. Аналізуючи європейський досвід, варто звернути увагу на Гуменянський замок (Словаччина). Словацький уряд, спільно із місцевими меценатами та інвесторами, активно займаються відновленням та реновацією своїх історичних об'єктів, що дозволяє зберегти цінні архітектурні пам'ятки для майбутніх поколінь. Таким чином, в умовах сучасної України, де культурна спадщина є однією з ключових складових національної ідентичності, європейський досвід у збереженні та реновації дизайну історичних об'єктів є надзвичайно важливим, повинен слугувати прикладом для нас. Різниця в підходах і результатах, які вони приносять, свідчать про необхідність реформування системи управління та фінансування культурної сфери в Україні. Ужгородський замок на межі втрати аутентичності та загрозою руйнування через різноманітні чинники, серед яких відсутність належного фінансування та корупцію. Зворотньо, у сусідній Словаччині, де діє дієвий механізм державного управління та фінансування у галузі охорони культурної спадщини, Гуменянський замок став прикладом успішної збереження і реставрації історичних об'єктів. Такий порівняльний аналіз дає можливість зрозуміти, що вдосконалення системи управління культурною спадщиною та збільшення інвестицій у збереження історичних пам'яток може принести позитивні результати у вигляді збереження національної ідентичності та культурного надбання для майбутніх поколінь.

**Перспективи подальшого розвитку.** Наукові мистецтвознавчі дослідження архітектурної спадщини України стають важливим аспектом в збереженні та зміцненні національної ідентичності та української культури вцілому. Подальші дослідження будуть спрямовані на розширення теми; пошуку нових фактів, які розкриють повною мірою актуальність проблеми збереження української архітектурної спадщини – Ужгородського замку ЗОКМ. ім. Т. Легоцького. Майбутні дослідження матимуть аналітичний вектор, окреслять нові стратегії організації реновації дизайну європейської фортифікаційної архітектури. Подальше дослідження Ужгородського замку має потенціал стати частиною ширшого міжнародного дискурсу про розвиток, збереження та реновацію історичної архітектурної спадщини в Європі.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брензович Л. В. Архітектурні зміни у плануванні Ужгородського замку 1946–1991 рр. Вісник Закарпатської академії мистецтв. 2019. Вип. 13. С. 143–149.
2. Брензович Л. В. Інтерпретаційні моделі і сучасні концепції дизайну палацової будівлі Ужгородського замку. Деміург: ідеї, технології, перспективи дизайну. 2024. № 1, т.7. С. 126–137.
3. Вечерський В. В. Замки та фортеці України. Київ: Балтія-Друк, 2015. С. 114–115.
4. Вечерський В. В. Фортеці й замки України. Київ: Балтія-Друк, 2011. С. 523–530.
5. Гомоляк Е. М. Замки Закарпаття (бібліографія). Carpatica–Карпатика. Закарпатський краєзнавчий музей. Науковий збірник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2004. Вип. 6. С. 180–190.
6. Іванов О. Замки і палаци Західної України: історія – культура – туризм (Історико-архітектурні пам'ятки замкового мистецтва). / О. Іванов. Київ: «Наш світ», Укргеодезкартографія, 2004. 245 с.
7. Кобаль Й. Ужгород відомий та невідомий. Львів: Видавництво «Світ», 2003. 196 с.
8. Липа К. А. Ужгородський замок. Енциклопедія історії України: у 10 т./Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: «Наукова думка», 2013. т. 10: Т – Я. С. 215.
9. Пеняк П. Розкопки замкової церкви. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2010. Вип. 14. С. 345–353.
10. Маленков Р. Словаччина. Гуменне Humenné. Палац Другетів URL: <https://ukrainaincognita.com/zakordon/slovachchyna/slovachchyna-gumenne-humenne-palats-drugetiv> (дата звернення: 05.06.2024)

### REFERENCES

1. Brenzovych L. V. (2019) Arkhitekturni zminy u planuvanni Uzhhorodskoho zamku 1946–1991 rr. [Architectural changes in the building design of the Uzhhorod Castle since 1946 – until 1991]. Visnyk of the Transcarpathian Academy of Arts. Issue 13. P. 143–149. [in Ukrainian].
2. Brenzovych L. V. (2024) Interpretatsiini modeli i suchasni kontseptsii dyzainu palatsovoi budivli Uzhhorodskoho zamku [Interpretative models and modern design concepts of the palace building of Uzhhorod Castle]. No 1, vol.7. P. 126–137. [in Ukrainian].
3. Vecherskyi V. V. (2015) Zamky ta fortetsi Ukrainy [Castles and Fortresses of Ukraine]. Kyiv: Baltiia-Druk. P. 114–115. [in Ukrainian].
4. Vecherskyi V. V. (2011) Fortetsi ta zamky Ukrainy [Fortresses and Castles of Ukraine]. Kyiv: Baltiia-Druk. P. 523–530. [in Ukrainian].
5. Homoliak E. M. (2004) Zamky Zakarpattia (bibliohrafiia) [Castles of Transcarpathia (bibliography)]. Carpatica–Karpatyka. Transcarpathian Museum of Local Lore. Scientific collection. Uzhhorod: UzhNU «Hoverla», Vol. 6. P. 180–190. [in Ukrainian].
6. Ivanov O. (2004) Zamky i palatsy Zakhidnoi Ukrainy: istoriia – kultura – turyzm (Istoryko-arkhitekturni pamiatky zamkovoho mystetstva) [Castles and palaces of Western Ukraine: history - culture – tourism (Historical and architectural monuments of castle art)]. / O. Ivanov. Kyiv: «Nash svit», Ukrgeodezkartografiya, 245 p. [in Ukrainian].
7. Kobal Y. (2003) Uzhhorod vidomyi ta nevidomyi [Uzhhorod is known and unknown]. Lviv: Vydavnytstvo «Svit», 196 p. [in Ukrainian].
8. Lypa K. A. (2013) Uzhhorodskyyi zamok. Entsyklopediia istorii Ukrainy [Uzhgorod Castle. Encyclopedia of the history of Ukraine]: u 10 t. Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv: «Naukova dumka», t. 10: T – Ya. P. 215. [in Ukrainian].
9. Peniak P. (2010) Rozkopky zamkovoї tserkvy. Materialy i doslidzhennia z arkhеolohii Prykarpattia i Volyni. [Excavations of the castle church. Materials and research from archeology of Prykarpattia and Volhynia] Vol. 14. Lviv: In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy, P. 345–353. [in Ukrainian].
10. Malenkov R. (2024) Slovachchyna. Humenne Humenné. Palats Druhetiv [Slovakia Humenné Humenné. Druget Palace] URL:<https://ukrainaincognita.com/zakordon/slovachchyna/slovachchyna-gumenne-humenne-palats-drugetiv> [in Ukrainian].